

Національна бібліотека Чеської Республіки – Слов'янська бібліотека
Národní knihovna České republiky – Slovanská knihovna

РУТА – громадське об'єднання
RUTA – občanské sdružení

Українська Повстанська Армія інакше

(в літературі, мистецтві, культурі)

Ukrajinská povstalecká armáda jinak

(v literatuře, umění a kultuře)

Упорядкувала Анастасія Лукачова

Sestavila Anastázia Lukáčová

Соціально-психологічний портрет селянина запілля УПА

Галина Стародубець, Христина Стародубець

Особливістю функціонування Української повстанської армії було те, що вона діяла без підтримки „великої землі“. Тому її матеріально-технічне, харчове, кадрове забезпечення здійснювалося, головним чином, за рахунок місцевого населення. Території, котрі перебували під контролем УПА, впродовж тривалого часу складали її запілля і були тим джерелом, з якого вона черпала не тільки матеріально-фізичні сили, але й морально-психологічну підтримку. Масштабність та потуга повстанського запілля була різною в окремі періоди його функціонування: найвищою – в 1943–1944 роках і слабшала впродовж 1945–1946 років під тиском нової хвилі радянзації західноукраїнського регіону.

Проблема добровільної чи примусової участі місцевого населення в українському національно-визвольному русі тривалий час залишається найбільш контраверсійною і вміло експлуатується ідеологами більшовизму з метою дискредитації УПА. Заперечуючи масовий характер повстанського руху, вони продовжують експлуатувати виліплений ще в період сталінізму, затертий ідеологічний штамп образу українського повстанця як бандита, насильника, маргіналізованого суспільного елемента. Разом з тим, у колективній пам'яті західноукраїнського суспільства домінує інше, позитивне сприйняття і цього руху, і його учасників. Особливо яскраво воно знайшло своє відображення у так званих наративних джерелах-спогадах, листах, особистих щоденниках, публіцистичній літературі тощо.

Матеріали, що зберігаються у фондах українських архівів, дають можливість ознайомитися з низкою документів, в яких, окрім сухої інформації про тогочасні події чи факти, зафіксовано роздуми пересічної людини з приводу подій, учасником яких вона стала, її оціночні судження та палітру внутрішніх переживань. На підставі такого комплексу різнопланової джерельної бази стала можливою спроба моделювання соціально-психологічного портрета учасника повстанського запілля.

Насамперед, слід відзначити, що в масі своїй це були вихідці з селянських родин з відповідним менталітетом та світоглядом. Для більшості з них участь у повстанських загонах означала: захист від німецького терору; „втечу“ від примусового вивозу на роботу в Німеччину, а в першій половині 1944 року – примусової мобілізації до лав Червоної Армії, чи на відбудову Донбасу тощо. Проте значною була частка тих, котрі йшли боротися за ідею. Впродовж останніх десятиліть (20–40-ві роки) український селянин пережив стільки різних чужих йому „влад“, що в період воєнного хаосу щиро повірив у можливість встановлення „своєї“, української, й заради цієї віри готовий був іти на певні жертви.

Показово, що генератором цієї жертвовності далеко не завжди був меркантильний інтерес, як от: отримання в майбутньому якихось благ, чи то матеріального, чи морального характеру. Красномовним підтвердженням сказаному може слугувати лист, оригінал якого міститься в державному архіві Волинської області. Адресований він якомусь синові Володі, повстанцю з УПА. Судячи з тексту послання, його автором є батько цього хлопця. Звертаючись до своєї дитини, батько жодного разу не дорікнув синові за те, що той не з ними, а в лісі, серед повстанців, не піддав сумніву правильність його вибору. „Тепер, синку, я хочу тебе спитати, чого ти пішов в українські повстанці?“ – пише він – „Чи ти пішов здобувати Україну, чи ти пішов здобувати свободу народам і людині? Чи ти пішов захищати український народ від бандитизму німецького і польського? Чи ти пішов здобути, або згинуть за правду і волю України?!?!“¹

На нашу думку, ці короткі фрази-запитання умістили в себе значне смислове навантаження. Насамперед, вони окреслюють пріоритетність патріотичність ціннісних орієнтацій у цій родині, які лягли в основу виховання дітей. Детермінантою зміни соціального статусу Володі (від селянина – до бійця повстанської армії) була можливість особистісної самореалізації та морального вибору за критеріями найвищих цінностей, яку забезпечило йому родинне виховання. Варто зауважити, що поняття „свободи“ батько Володі не звужував виключно до рамок забезпечення „власної території комфорту“, а екстрополював його, як одну з найвищих ціннісних орієнтацій, на весь український народ. Тому й не дивно, що його син, сільський хлопчина, обираючи шлях боротьби, на підсвідомо ментальному рівні прагнув зреалізувати своє право добровільно (тобто свobodно) йти за усвідомленою потребою діяти саме так.

Не менш важливими морально-етичними нормами, що сприяли соціалізації українського селянина, були ті, котрі забороняли красти, обманювати, припинювати гідність слабшого. Автор згадуваного нами листа, з боєм описує поведінку молодих хлопців, котрі відверто грабували односельців, в тому числі і його сім'ю, прикриваючись іменем УПА. Він, звертаючись до свого сина, пише:

„Коли ти, синку, так само поступаєш, як твої приятелі, то навіть не приїжджай додому, бо я тебе сплотив, я тебе і вб'ю за такі вчинки.“

Аналіз наведеного документу дає підстави зробити висновок, що однією з причин, яка спонукала сільську українську молодь вступати до лав УПА, були її внутрішні переконання, сформовані під впливом родинного виховання, в основі якого лежала християнська мораль і національний патріотизм. Хоча поза увагою не можна залишити й іншу, негативну сторону, висвітлену у цьому ж листі – в повстанському середовищі були й інші, ті, котрі йшли туди з корисливою метою: відібрати чуже, поглумитися над слабшими тощо. Проте, як засвідчив досвід національно-визвольного руху, така поведінка засуджувалася не тільки громадою запілля, але й жорстко каралася керівництвом самостійницького руху.

Особливістю української повстанської армії, як і кожної збройної формації такого типу було те, що основну масу її бійців складали не професіонали, а цивільні люди, головним чином – селяни. Вони були тісно прив'язані до своєї родини, села, близьких людей. Попри усі мінуси такого способу формування армії, слід підкреслити його позитивний момент. В силу низки обставин громада західноукраїнського села в 40-ві роки ХХ століття була досить організованою. Тривалий час перебуваючи у складі Польської держави, вона змушена була гуртуватися, бо тільки спільними зусиллями можна було відстоювати своє право молитися у православному храмі, читати українські книжки, навчатися рідною мовою тощо. Тому поведінка кожного мешканця села, його вчинки оцінювалися громадою, що було важливим чинником формування цілої низки морально-етичних табу, порушення яких каралося людським осудом.

Постійний репресивний тиск з боку польських, радянських, окупаційних німецьких каральних органів наклав свій відбиток на характер суспільної поведінки. Часто в таких умовах, щоб вижити самому, людина зраджувала інших, перетворюючись на сексота. Особливого поширення це явище набуло в період нової хвилі радянізації Західної України, яка розгорнулася в 1944 році.

Очевидці тих подій у своїх розповідях-спогадах (опублікованих та усних) з величезною зневагою і, як це не дивно, до сьогодні збереженим почуттям страху, що відчувається в інтонації голосу, погляді жертви зради, розповідають про таких сексотів-односельців. У той час, коли одні, ризикуючи життям своїм і своєї родини, допомагали українському підпіллю, інші – таємно прислужувалися каральним радянським органам. Для прикладу наведемо розповідь про власну долю тепер 80-річного чоловіка із с. Мирове Шумського району Тернопільської області – Тивонюка Антона Яковича. Його, 20-річного хлопця, разом з другом односельцем – Михайловим Власом засудили на 25 років таборів тільки за те, що вони таємно кілька разів передали харчі повстанцям, які переховувалися на околиці села. Зрадником виявився їхній земляк-ровесник, якому дуже хотілося вслужитися перед новою владою, аби стати хоч маленьким, але „начальником“. Обом юнакам вдалося повернутися на рідну землю тільки після смерті Сталіна, а жити поряд з місцевим сексотом – майже 60 наступних років.

Щоб запобігти зростанню критичних суспільно-політичних настроїв серед населення західноукраїнського регіону, нова влада акумулювала тут максимум свого ресурсу, в першу чергу – силового та пропагандистського, що спричинило ще більше загострення суспільно-політичної ситуації в краї. Йдеться не тільки про силове протистояння (збройного підпілля й УПА проти озброєних підрозділів відповідних державних силових структур), але й про конфлікт соціального характеру. У своєму бажанні насадити сталінську ідеологію соціальної організації суспільства, стрижневою лінією якої була зневага до особистості, абсолютизація лжеколективістських начал соціальності, трактування людини як „гвинтика“ великого соціального механізму „диктатури пролетаріату“, представники більшовицько-радянської влади грубо і почасти жорстоко руйнували традиційно усталені морально-етичні норми співжиття західноукраїнської громади.

У суто імперських традиціях почалося активне втілення у практику життя римського принципу „divide et impera“ („розділяй і володарюй“). Оскільки використати традиційний для більшовизму поділ суспільства за класовою ознакою – на експлуататорів та експлуатованих – не видавалося за можливе (поперше, рівень майнового розшарування українського населення краю був дуже низький, по-друге, процес втілення принципу „соціальної рівності“ в життя вже був „успішно“ реалізований в період радянізації краю 1939–1941 роках), то „полювання на відьом“ здійснювалося здебільшого під політичними гаслами.

Переслідуванню піддавалися всі, хто був запідозрений у співпраці з окупантами, в першу чергу – учасники та симпатичні оунівського підпілля та УПА. Хоча населення Західної України психологічно було готове до зустрічі з радянською владою, проте розмах здійснюваних нею репресій вражав своїми масштабами.

З езуїтською підступністю нові урядовці вимагала від місцевих жителів публічно-демонстративного свідчення їх прихильного ставлення до себе. З цією метою організовувалися збори мешканців сіл чи містечок, на яких виступали родичі, а то й самі учасники національно-визвольного руху, що „прийшли з повинною“. Показовими, в контексті сказаного є приклади проведення таких зборів 8 червня 1945 року в с. Парешка Головнянського району Волинської області, на яких виступив т. Д. С. Демчук, бувший учасник УПА, який сказав: „Я був учасником УПА і переконався, що УПА цілком і повністю підпорядкована німцям і працювала на користь німців, а тепер, коли я це зрозумів, – прийшов з повинною і Радянська влада мене простила, і я закликаю бульбівців, котрі хочуть добра народові, собі і своїм родичам – повернутися до чесної, мирної праці.“² З промовою, змістом якої було „розвінчення буржуазної сутності бандерівського руху“ в середині липня 1944 року у с. Кам'янки Підволочиського району Тернопільської області під час мітингу з нагоди ліквідації „оунівської емблеми“

– символічної могили, виступила Ганна Етній. Вона, зокрема, наголосила, що „бандерівці – не борці за звільнення українського народу, а його вороги, вірні пси німецько-фашистських загарбників“.³

Мотиви, якими керувалися промовці, були різними. Спонукою декотрих виступали щирі політичні переконання, дехто демонстрував свою прихильність, запобігав перед представниками влади з корисливих, кар’єристських міркувань, але була й така частина промовців (доволі значна), які змушені були озвучувати „чужі слова“, боячись репресій і переслідувань членів своїх родин. Загалом же такі приклади засвідчують наявність у тогочасному суспільстві нездорових тенденцій, посилення яких призводило, в першу чергу, до „розмивання“ таких загальнолюдських морально-етичних норм і цінностей, як справедливість, повага до людської гідності і честі, громадський осуд будь-яких проявів зрадництва та підступності тощо. Якщо виходити з того, що „мораль у психіці окремої людини і соціальної психіці соціальних груп (колективів) проявляється як специфічне відображення суспільного буття“, то закономірним є висновок про те, що саме радянська тоталітарна держава свідомо калічила суспільство, мораль і моральність, призводячи до деінтелектуалізації та морально-політичного розкладу.

Поборюючи українське підпілля, радянська влада намагалася активно застосовувати традиційний, уже випробований часом спосіб – насаджування в свідомості західноукраїнського населення „почуття страху“. На цю особливість більшовицької політики акцентують увагу автори оунівських інформаційних повідомлень та звітів, підкреслюючи, що „населення, яке знайшлося під більшовицькою дійсністю, чується погано. Навіть ті, що сьогодні лижуть їм руки, роблять це зі страху і через свою безпорадність. *Страх народу перед НКВД.*“⁴

Саме з метою насадження в суспільстві тотальної атмосфери страху каральними органами радянської влади, серед інших, став активно практикуватися такий метод морально-психологічного тиску на населення, як прилюдні страти через повішання, розстріл тощо. Підозрюваних у співпраці з ОУН чи УПА після жорстоких катувань вбивали, а тіла, для залякування інших, виставляли на декілька днів на загальний огляд. Часто тіла вбитих повстанців карателі спеціально замінювали або відвозили до райцентру і скидали на тротуарі чи посеред іншого людного місця для впізнавання. Родичі загиблого (у випадку встановлення його особи) підлягали виселенню на Сибір. Найперше такий метод боротьби більшовицькими спецорганами почав застосовуватися „у Львівській і Тернопільській областях у січні – лютому 1945 року“. Він означав „публічне вішання українських повстанців, революціонерів в районних центрах, на трупах героїв

3 Державний архів у Тернопільській області, ф. П-1, оп. 1, спр. 101, арк. 92.

4 Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 3833, оп. 1, спр. 156, арк. 31–32.

172

сталінські кати звичайно вміщували таблиці з такими написами: „Бандит (ім'я і прізвище) замордував стільки то і стільки невинних радянських громадян“.⁵

Такі епізоди з життя повстанського запілля знайшли своє відображення у багатьох літературних творах та мемуарах сучасників тих подій. Так, в оповіданні *Страдниця* волинський письменник Степан Бабій розповідає про випадок, що мав місце в його селі наприкінці 40-х років. Двоє молодих повстанців Тимошка та Іван через донос земляка, потрапили в оточення і, щоб не потрапляти в руки ворогові, застрелилися. В уста старшого лейтенанта Соколова, керівника каральної акції, автор вклав слова, які дуже об'ємно характеризують морально-психологічний портрет загиблих: „Ну все понимаю. Этих бывалых не возьмеш-вот идеология! Но чтобы Иван Семенюк... Ведь только две недели походил с оружием. Еще не успел войги в этот режим... И застрелился!“⁶ До слова сказати, Івана, про якого йдеться в оповіданні, вдома чекала молода дружина, котру на третій день після народження дочки відправили на Сибір.

Обидва повстанці, перебуваючи в оточені, мали вибір – між життям і смертю. Не можна з упевненістю сказати, що спонукало їх саме до такого вчинку, тим більше, що самогубство різко засуджується християнською мораллю, яку вони сповідували. Проте очевидним є той факт, що, рішення про перехід у повстанське підпілля після 1946 року не могло прийматися наспіх, необдумано. Адже такий крок здійснювався на тлі розгортання масових репресій з боку радянської влади, морального та фізичного тиску на мешканців західноукраїнського краю. Надто багато така людина ставила на терези: життя – не тільки своє майбутнє, але й долю близьких йому людей. Їхній вчинок підтверджує, що свобода завжди пов'язана з ризиком та відповідальністю, вона потребує від особи духовної мужності. Сили духу не можна навчити, її треба виховати власним прикладом, традиціями багатьох поколінь. Очевидно, що молоді хлопці, герої розповіді Степана Бабія, зуміли не тільки вивчити героїчну історію України, а й проїнятися її духом, усвідомити себе у ній, свою роль у її творенні.

Тема зрадництва є тією тінювою стороною героїчного, без якої неможливо об'єктивно висвітлити повсякденність буття мешканця повстанського запілля в період підрадянської дійсності. Її торкаються практично всі автори спогадів, художніх та публіцистичних творів. Н. Крем'янчанка в одному зі своїх літературних етюдів наводить такий приклад: „Весною 1944 року дружина господаря хутора у Збаразькому районі на Тернопільщині, де знаходилася криївка районного проводу, за кілька днів до Великодня видала її і всіх тринадцять повстанців, що там знаходилися, енкаведистам. Обіцяли їй енкаведисти дати золоту медаль

5 Державний архів Служби безпеки України – далі ДА СБУ–, ф. друк. вид. № 376, т. 62, арк. 78–80.

6 С. БАБІЙ, *Луни повстанського краю*, Рівне, 2002, с. 102.

і втрое побільшити господарства! Тільки не діждалася вона обіцяної медалі – замість цього нові „друзі“ живцем спалили її в хаті.“⁷

Незаперечним залишається той факт, що з власної волі чи під зовнішнім тиском окремі люди погоджувалися на співпрацю з радянськими органами влади у ролі інформаторів та агентів.

Агентура проти ОУН і УПА завербовувалася в основному із середовища повстанського підпілля або симпатиків. Загальне найменування фігуранта цього типу – сексот („секретный сот рудник“). Морально-етичні традиції будь-якого народу засуджують зрадництво, донощицтво, розглядаючи їх, м'яко кажучи, як вияв слабодухості. Сільською українською громадою, яка в основі своїй була також глибоко релігійною, споконвіків зрадники піддавалися осуду, моральному остракізму. Що ж спонукало набожного селянина всупереч своїм моральним принципам і переконанням обмовляти або зраджувати свого сусіда, товариша, родича?

Аналізуючи причини поширення сексотництва у повстанському заплілі, оунівські чинники зазначали, що „воно є вислідом: а) довгої роботи органів НКВД і НКГБ в напрямі організації агентурної сітки сексотів і провокаторів; б) певної моральної депресії частини населення, що виникла внаслідок жахливого терору окупації. Така депресія породжує ґрунт для сексотництва.“⁸ Об'єктивна реальність засвідчила прямо пропорційну залежність кількості сексотів від масштабів опанування терену більшовиками. Найбільше їх з'являлося після великих облав. Мотиви, якими керувалися потенційні агенти радянських спецслужб, були різними. Наприклад, часто зголошувалися до цієї роботи ті, котрі хотіли помститися своїм односельчанам. Вони організовували їх засудження на вивіз або арешт. Якийсь „Ваколюк М. Г. відкрив таку тайну: коли прийшли совіти минулого року (березень 1944 р.), він хотів помститися за свою жінку, що її знищило СБ в 1943 році в серпні, і видав станичного, старосту і члена СБ та розказав совітам про всі діла, які вони робили в с. Пашова“.⁹ „13 жовтня 1945 року до с. Вибудів Козівського району приїхав місцевий хлопець з більшовиками і сказав арештувати одну дівчину, водив їх ще до кількох господарів.“ Автор повідомлення зазначає, „що хлопець робив це з помсти за те, що попередньо пропав його батько“.¹⁰

Таких прикладів можна навести чимало, проте ми схильні вважати, що фактор помсти не був головним поштовхом до прийняття рішення стати сексотом. Одним із опосередкованих підтверджень сказаного є те, що навіть оунівське під-

7 Н. КРЕМ'ЯНЧАНКА, *Було в матері три сини*, Тернопіль, 1999, с. 158.

8 ДА СБУ, ф. друк. вид. № 376, т. 10, арк. 359.

9 Державний архів у Рівненській області, ф. Р-30, оп. 2, спр. 133, арк. 5.

10 ДА СБУ, ф. друк. вид. № 376, т. 75, арк. 242.

пілля „офіційно“ поділяло їх на дві групи: активні і пасивні. „Перша група – це самий шкурницький елемент, це колишні агенти польські, німецькі, румунські, мадярські, лакоми на гріш, що продавали свій народ і свою душу і тепер зголосилися добровільно до співпраці з НКВС і НКГБ.“¹¹ З представниками цієї групи велася нещадна боротьба.

Дещо іншим було ставлення до представників другої групи, яку склали „люди, що змушені НКВС і НКГБ під терором і сильними побоями до співпраці з ними“.¹² Більшість людей ставало на шлях донощництва і зради виключно перед небезпекою фізичного знищення, ув'язнення чи виселення на Сибір особисто його або родини. У ситуації, коли втратило цінність людське життя, відповідно переставала цінуватися і порядність і гуманність.

Проте варто підкреслити, що, незважаючи на всі єзуїтські зусилля офіційної влади, західноукраїнське село зуміло зберегти своє обличчя, в масі своїй залишаючись вірним християнським заповідям – „не вбий“, „не вкради“, „не лжесвідчи“. Для прикладу проаналізуємо інформацію, отриману з Рівненської області в березні 1945 року. Автор звіту повідомляє, що „Морочнівським РВ НКВС в с. Кухча було сконцентровано 147 сімей бандитів, яких мали відконвоювати до райцентру. Для проведення розкладницької роботи серед цих сімей було підготовлено 10 нелегалів, що з'явилися з повинною. Серед членів сімей було проведено збори і декілька бесід. Сім'ї 10 явилися з повинною і відразу були відпущені. В результаті цього заходу по шляху конвоювання сімей в райцентр добровільно з повинною з'явилося 27 бандитів, що склали зброю“.¹³ Якщо зважити на те, що з 27 повстанців, які прийшли з повинною, було щонайменше по 2 представники з однієї сім'ї (брати, батько і син тощо), можна вважати, що вони умовно представляли (з найбільшою похибкою) близько 15 сімей. Таким чином, найпростіші розрахунки дозволяють зробити такі висновки: зі 147 заарештованих сімей – 25–30 було відпущено. Така кількість у відсотковому відношенні складає близько 20%. Отже 80% заарештованих (117–122 родини), виявили стійкість духу, відмовившись від ганебної співпраці у якості агентів НКВС, не зреклися ідеалів національно-визвольної боротьби.

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що стан морально-психологічного клімату повстанського запілля визначався динамікою протікання військових та суспільно-політичних процесів у Західній Україні впродовж 1943–1950-х років. Суттєво позначилися на морально-психологічному стані населення наслідки діяльності репресивно-карального апарату більшовицько-радянської

11 Там само, т. 3, арк. 464.

12 Там само.

13 Центральний державний архів громадських об'єднань України –далі ЦДАГОУ–, ф. 1, оп. 23, спр. 1700, арк. 111.

влади – масовий терор, постійні облави, тотальні арешти, вивезення цілих родин до Сибіру тощо. Почуття страху та підозри, підсилювані ще й діяльністю бандерівської СБ, набуло всеохоплюючих масштабів. Очевидним виявом деформації суспільної моралі стала поява сексотництва – суспільного явища, детермінованого виключно цілеспрямованою політикою радянської влади.

Насамкінець варто зауважити, що воєнне лихоліття жодним чином не могло заретушувати внутрішньо-чуттєві переживання і бійців УПА, і мешканців повстанського запілля. Вони продовжували залишатися людьми, які кохали, страждали та раділи, не зважаючи ні на що. У фондах центрального державного архіву громадських об'єднань України зберігається справа, в якій зібрані вірші, конфісковані в оунівців. Прочитую один із них, під назвою „Зустріч“, написаний олівцем на звичайному листку паперу зі шкільного зошита:

„В заснулий мрійний сад непевною ногою зійшла ти крадькома з шумливої
веранди,
У серце кинувши блакить своїх очей, що вабила мене красою неземною.
Мовчала ніч. Купались в пахоцях троянди, І з щастя журно десь сміявся
соловей.
На поклик твій захований і довгожданий душа подинула на крилах
ракування...
До ніг тобі поклав я серце–твій трофей, моливсь тобі, як ти шептала „Мій
коханий’...
Мовчала ніч, благословляючи признання, над щастям десь ридав у співах
соловей.
Нас троє там було в гущавині дрімливій:
Я, ти, кохання і щастя вкупі з нами – Далеко од життя, далеко од людей...
А там над нами десь, у темряві зрадливій,
свій журний сміх переплітаючи сльозами, заснулий сад будив подзвінням
соловей.“¹⁴

Цілком очевидно, що цей поетичний твір є далеким від досконалості з точки зору техніки написання робіт такого жанру. Але автору вірша вдалося вкласти у нього стільки чуттєвості, сподівання, віри і кохання, що його зміст не залишає байдужим читача. З іншого боку, він дає можливість побачити ще одну грань образу українського повстанця – людини чуттєвої, сентиментальної, щирої у своїх почуттях до коханої.

Загалом, можна сказати, що запілля УПА в масі своїй складали селяни і, як підтверджують різнопланові джерела, далеко не заможні, а, в основному, із се-

редніми статками. Траєкторія поведінки кожного з них визначалася моральними імперативами, закладеними як родинними традиціями, так і процесом їхнього громадсько-історичного розвитку. Події періоду національно-визвольних змагань поставили людину в умови екзистенційного вибору, детермінувавши тим самим вияв її морально-психологічної сутності. Час показав, що сутність людська була різною.

Socio-psychological portrait of a Peasant within the Ukrainian Insurgent Army (UPA)

The authors analyze behavioral peculiarities of peasants on the periphery of the UPA. He was usually a person of average wealth. His behavior was determined by a time proven set of morals, domestic traditions and habits. Most of the local inhabitants helped the UPA willingly as they saw hope of having an independent Ukrainian state. The authors try to explain complicated moral and psychological microclimate of the times when a person had to make a very difficult choice. Some sacrificed their live and risked fate of their families for the great idea while others betrayed their own friends and neighbors expecting rewards or saving their own live. The authors drew on number of literary works about UPA, which appeared in recent years and present a rich inner world of average people living on the periphery of insurgent struggles.

Sociálně-psychologický obraz rolníka v ilegalitě UPA

Autorky podrobně analyzují zvláštnosti v chování rolníků, kteří se pohybovali ve sféře Ukrajinské povstalecké armády. Rolníci byli většinou středně bohatí. Jejich chování bylo předurčeno navyklymi morálními zásadami, domácími tradicemi a zvyky. Většina z nich pomáhala UPA ochotně, protože je přitahovala idea nezávislého ukrajinského státu. Autorky se pokusily vysvětlit morální a duševní mikroklíma doby, kdy byli lidé nuceni dělat závažná rozhodnutí. Někteří obětovali život a riskovali osud svých rodin kvůli velké ideji, zatímco jiní udávali přátele a sousedy v očekávání odměny nebo záchrany vlastního života. Autorky použily k této analýze řadu literárních děl o UPA, jež vyšla v poslední době a zobrazila bohatý vnitřní svět lidí, kteří žili uprostřed povstaleckých bojů.